

TADEUSZ SZCZUREK*

**LUTOL SUCHY 13, GM. TRZCIEL, POW. MIĘDZYRZECKI —
LUŻNE ZNALEZISKA MONET W OBRĘBIE JEDNEJ POSESJI**

W 1996 r. pracownik Muzeum w Międzyrzeczu, Ryszard Patorski, poinformował autora niniejszej notatki o znalezieniu denara brandenburskiego w Lutolu Suchym. Przy bliższym sprawdzeniu wiadomości okazało się, że monet znalezionych luźno (tzn. bez archeologicznego kontekstu kulturowego) w tej wiosce jest znacznie więcej. Odkrywcą okazał się mieszkaniec Lutola Suchego — Andrzej Bieniaszewski. Do Międzyrzecza przyjeżdżał w celu identyfikacji monet, gdzie w Muzeum znalazł najbliższą bibliotekę z literaturą numizmatyczną i gdzie R. Patorski pomagał mu w ich określe-
niu.

Muzeum w Gorzowie Wlkp., zaraz po zapoznaniu się ze znaleziskiem, zadeklarowało chęć jego nabycia. Z początku oferta muzealna została odrzucona. Dopiero rok później, z powodu utraty pracy i trudności finansowych, A. Bieniaszewski zgodził się na sprzedaż. Zakup odbył się w dwóch ratach. Najpierw kupiono monety średniowieczne, później, kiedy jeszcze dokładniej zapoznano się z tym ciekawym znaleziskiem, pozostałe.

A. Bieniaszewski odkryć numizmatycznych dokonywał na terenie sobie najbliższym, a więc głównie w Lutolu Suchym i w Trzcielu, dokąd dojeżdżał do pracy. Każde znalezisko było przez niego dokładnie dokumentowane. Nieprzeciętna spostrzegawczość i pasja poszukiwacza — ta ostatnia nie łączona zresztą z komercyjnym wyrachowaniem — przyczyniły się do tego, że ma on na swoim koncie znaczną liczbę takich odkryć.

Tutaj chcielibyśmy zaprezentować znaleziska pochodzące z posesji nr 13, na której terenie nasz młody poszukiwacz mieszka z rodzicami. W większości pochodzą one z ogródka usytuowanego pomiędzy ulicą i budynkiem mieszkalnym. Dokonane zostały w przeciągu około trzech lat, 1994–1997. Jak oświadczył A. Bieniaszewski, obszar posesji został przez niego bardzo dokładnie spenetrowany, szczególnie po znalezieniu denara askańskiego, należącego zresztą do jednego z wcześniejszych odkryć na terenie obejścia. Poniżej zamieszczamy szczegółowy wykaz monet, na końcu dołączając również medal, wprawdzie nie znalezisko numizmatyczne, ale przedmiot mieszczący się w podobnej kategorii znalezisk.

* Muzeum Lubuskie im. J. Dekerta, Gorzów Wlkp.

WYKAZ MONET

POLSKA

Władysław Jagiełło (1386–1434)

1) półgrosz koronny, 1431–1434, men. Kraków

Av. Korona. Legenda otokowa: + MONE+WLA[DI]SLAI.

Rv. Orzeł. Legenda otokowa: ++ REGIS+PO[LON]IE.

Kubiak, s. 62 n., typ XI, av. 5, rv. 12, korona jak ryc. 36:3 (odm.); Ø 20,0-18,3 mm; srebro; k.w. (księga wpływów) 8151.



Ryc. 1. Lutol Suchy 13. Półgrosz Władysława Jagiełły (nr 1). Skala 1:1.

Zygmunt III Waza (1587–1632)

2) półtorak koronny, 1624 r. Herb podskarbiego wielkiego koronnego Mikołaja Daniłowicza (lub Hermolausa Ligęzy) nieczytelny (Sas, ewentualnie Półkoźcie). Przy krawędzi wywiercony otwór. Mocno spatynowany.

Por. Cz. 1488–1492; Kamiński, Kurpiewski 1990, nr 493–497; Ø 19,5 mm; srebro; k.w. 8290.

Jan Kazimierz (1648–1668)

3) szeląg koronny (boratynka), 1660 r. (·T·L·B· / herb Ślepowron)

Cz. 2169; Kamiński, Kurpiewski 1982, nr 25; Ø 16,5 mm; miedź; k.w. 8284.

August III (1733–1763)

4) szeląg koronny, 1754 r., lit. H nie została odbita wskutek przesunięcia stempla. Mennica Gubin.

Cz. 2887; Kamiński, Żukowski 1980, nr 733; Ø 15,0 mm; miedź; k.w. 8285.

Generalna Gubernia

5) 10 groszy, 1923 r., wybite przez hitlerowskie władze okupacyjne, 1941–1944. Cynk. K.w. 8297.

PRL

6–14) 5 groszy, 1949 r. (3), 10 groszy, 1949 r. (3), 20 groszy, 1949 r. (1), 50 groszy, 1949 r. (2); k.w. 8298–8305.

NIEMCY

Brandenburgia

15) denar, ok. 1290 r.

Av. Postać siedząca na łuku, trzymająca w rozpostartych rękach po jednej wieżyczce.

Rv. Trzy lilie (lub trzy berła liliowate) promieniście schodzące się trzonkami pośrodku pola monety. W trzech kątach po jednym hełmie z pióropuszem.



Ryc. 2. Lutol Suchy 13. Denar brandenburski (nr 15). Skala ok. 1,3:1.

Fot. R. Patorski, rys. T. Szczurek.

Da. 115 (ok. 1290); Bft 563 (2. poł. XIII w.); 0,551 g, \varnothing 15,5-14,2 mm; srebro; k.w. 8150.

Prusy

Fryderyk Wilhelm III (1797–1840)

16) 2 fenigi, 1810, men. Berlin (A). \varnothing 22,2 mm; miedź; k.w. 8292.

17) 3 fenigi, 1838 (?), men. (?); silne wytarcie. \varnothing 23,8 mm; miedź; k.w. 8291.

18) 1/2 grosza (*1/2 Silbergroschen; 60 einen Thaler*), 1821, men. Berlin (A). \varnothing 15,0 mm; srebro (bilon); k.w. 8287.

19) 1 grosz (*1 Silbergroschen*), 1821, men. (?). Moneta niemal całkowicie wytarta. \varnothing 18,3 mm; srebro (bilon); k.w. 8296.

Niemcy

Wilhelm I (1861–1888)

20) 1 fenig, 1874, men. Berlin (A). \varnothing 18,6 mm; miedź; k.w. 8295.

Wilhelm II (1888–1918)

21–23) 10 fenigów, 1900, 1901, 1914 (3).

24–30) 5 fenigów, 1924 (2); 10 fenigów, 1916–1922, cynk (moneta silnie skorodowana); 1924; 50 fenigów, 1921 r. (2); 200 marek, 1923.

31–41) 1 fenig, 1940, E; 1942, A; 1943, A (2); 5 fenigów, 1940, A; 1941, A; 10 fenigów, 1935; 1940, A; E (2); 1941, D; 50 fenigów, 1939, A.

Wilhelm II (1888–1918)

42) medal koronacyjny (15 I 1888), 1888, sygn. G.B., Wiesbaden. \varnothing 26,8 mm (uszko wytłamane); brąz; k.w. 8294.

Na znalezisko z Lutola Suchego 13 składają się, jeśli chodzi o proveniencję, tylko monety dwojakiego pochodzenia, polskie i niemieckie. W tym przypadku widoczna jest asymetria na niekorzyść pierwszych. Pod względem chronologii bezwzględną przewagę mają monety nowożytne, acz z wyjątkiem XIV i XVI w., począwszy od trzynastowiecznego denara, reprezentowane są wszystkie pozostałe stulecia. Pod względem nominalnym są to monety drobne i najdrobniejsze. Na takie ukształtowanie się znaleziska wpływ miało wiele czynników. Wymienić tu można takie jak: większą łatwość zgubienia nominałów drobnych, stopień upięiężnienia lokalnego rynku w poszczególnych epokach, w tym i zamożność dawnych mieszkańców tej posesji (i sąsiednich), krótszy „żywot” emisji najnowszych, tj. XIX- i XX-wiecznych¹.

Na ukształtowanie się naszego znaleziska wreszcie wpływ miało położenie samego Lutola Suchego. Pierwotnie była to miejscowość leżąca na pograniczu dwóch kasztelanii, międzyrzeckiej i zbąszyńskiej. W źródłach pisanych pojawia się ona już w 1231 r.; w 1400 r. notowana jest jako „Suche Luthole”². Wcześniej znalazł się Lutol Suchy na pograniczu polsko-niemieckim. Już w 1269 r. Brandenburczycy spalili niedaleki Międzyrzecz, a pod koniec XIII w. (1297) dokumenty wykazują jakąś zależność tego grodu i okolicy, w tym Trzciela, od Marchii Brandenburskiej (Lutol Suchy leży pomiędzy tymi dwiema miejscowościami). Od 1319 r. aż do czasu odzyskania przez Władysława Łokietka, cała ziemia pomiędzy Obrą i Paklicą, na której znajduje się nasza wioska, była we władaniu marchijskim³. Do Polski Lutol Suchy należał do 1793 r., następnie zagarnięty został wraz ze starostwem międzyrzeckim, do którego należał, przez Prusy. W rękach niemieckich pozostawał aż do 1945 r.⁴

Najstarszymi egzemplarzami w zespole lutolskim są dwie monety średniowieczne, denar brandenburski wybity pod stemplami askańskimi i półgrosz jagielloński (nr 1 i 15). Im chcielibyśmy poświęcić nieco uwagi w kontekście znalezisk z tej części Polski, tj. z terenu zachodniego pogranicza Wielkopolski, z ówczesnej Ziemi Torzymskiej, Nowej Marchii i Pomorza Zachodniego.

¹ Monety najnowsze, o krótkim okresie funkcjonowania, po zdezaktualizowaniu niekoniecznie musiały być wyrzucane, choć faktycznie, w zbiorze jest ich najwięcej (monety Niemiec hitlerowskich i PRL-u). Trzeba zaznaczyć, że w obiegu było ich najwięcej, a przez ostatnie lata swojego obiegu stały się pieniądzem inflacyjnym. Niemniej z celowym wyrzucaniem pieniądza będącego w obiegu spotykał się piszący te słowa na początku lat 90. XX stulecia, kiedy w Polsce miała miejsce jeszcze wielka inflacja, a w obiegu znajdowały się wyłącznie banknoty. Do czasu reformy pieniężnej (denominacji) odnotowałem z terenu Polski zachodniej znaczną liczbę znalezisk banknotów, a dokładniej ich fragmentów, celowo podartych i wyrzuconych (przeważnie o nominale 50 i 100 zł). Natomiast zjawisko odwrotne, pieczołowite przechowywanie pieniądza od dawna nieaktualnego (i to zarówno monet, jak i banknotów), np. polskiego z okresu międzywojennego czy rozbiorowego (głównie rosyjskiego), jest spotykane jeszcze do dziś.

² *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, 1890, s. 544 n.; S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej*, t. I, Poznań 1916, s. 409.

³ P. v. Niessen, *Geschichte der Neumark im Zeitalter, ihrer Entstehung und Besiedlung. (Von den ältesten Zeiten bis zum Aussterben Askanier)*, Landsberg a. W. 1905, s. 369 i mapa; J. Walachowicz, *Geneza i ustrój polityczny Nowej Marchii do początków XIV wieku*, Warszawa-Poznań 1980, s. 46, 55.

⁴ J. Nalepa, *Międzyrzecz*, [w:] *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, t. I, Zielona Góra 1967, s. 248 n.

Denar marchijski z Lutola Suchego typu Da. 115 (Bft 563) według najnowszej systematyki H.-D. Dannenberga datowany jest na ok. 1290 r., przy czym za podstawę takiego określenia posłużył skarb turyński z Ohrdruf II⁵. Wprawdzie w erracie autor przesuwają datowanie tego depozytu na ok. 1298 r., ale nie ma podstaw do zmiany chronologii samej monety, fenig bowiem tego typu wystąpił również w nowomarchijskim depozycie z Zeńska, a ten w naszym przekonaniu może być datowany na 1290 r., a nawet wcześniej (zob. tab. 1). E. Bahrfeldt tylko ogólnie określa jego chronologię na 2. poł. XIII w.⁶ W obiegu musiał występować stosunkowo długo; w każdym razie w pojedynczym egzemplarzu w depozycie anhalckim z Aschersleben pojawił się jeszcze po połowie XIV w. (zob. tab. 2). Należy on do najpospolitszych fenigów bitych za dynastii askańskiej. Stosunkowo często występuje na wschód od Odry, a jego najbardziej masowym znaleziskiem są Laski (lubuskie), gdzie odnotowano 1257+113 sztuk. Poniższe dwie tabele ilustrują występowanie denara z Lutola Suchego w znanych nam znaleziskach.

Tab. 1. Znaleziska denarów typu Da. 115 (Bft 563) z okresu askańskiego (do ok. 1325 r.)⁷.

Miejscowość	Datowanie	Liczba egz.
Belzig (1941), Brandenburgia	ok. 1310	22
Brandenburg I (1894)	ok. 1305	1
Frankfurt n.O. (1959)	ok. 1300	1
Hirschfelde (1899), Brandenburgia	ok. 1308	215+10
Kalisz — znal. pojed.	—	1
Laski (lubuskie) (1899)	ok. 1305	1.257+113
Lühsdorf (1881), Brandenburgia	po 1300	?
Netzeband (1840), Brandenburgia	ok. 1305	1
Ohrdruf II (1909/1910), Turyngia	ok. 1298	1+4
Pratau (1930), Saksonia-Wittenberga	ok. 1325	5
Świniary (1892) k/Ośna Lub.	ok. 1300/1310	8+1
Żeńsko (1873) k/Choszczna	ok. 1300	0+1
? (1834), Nowa Marchia (?)	ok. 1300	?
? (tzw. skarb Kretschmera), Nowa Marchia (?)	ok. 1300	?

⁵ H.-D. Dannenberg, *Die brandenburgischen Denare des 13. und 14. Jahrhunderts*, Berlin 1997, s. 103, nr 115; tenże, *Ergänzungen und Berichtigungen zu H.-D. Dannenberg...*, Potsdam 1999, s. 1.

⁶ E. Bahrfeldt, *Das Münzwesen der Mark Brandenburg von den ältesten Zeiten bis zum Anfan- ger der Regierung der Hohenzollern*, t. I, Berlin 1889 (reed. Leipzig 1975), s. 217, nr 563.

⁷ Zestawienia w tab. 1 i 2 wykonano na podstawie własnych materiałów. Z wyjątkiem nieokreślonego skarbu z 1834 r. i znaleziska pojedynczego z Kalisza, pozostałe znaleziska są notowane również u H.-D. Dannenberga, *o.c.*, s. 174 nn. Datowanie skarbów według H.-D. Dannenberga.

Tab. 2. Znaleźiska denarów typu Da. 115 (Bft 563) w skarbach poaskańskich.

Miejscowość	Datowanie	Liczba egz.
Alterode (przed 1897), Anhalt	ok. 1330	?
Nienburg (1847), Anhalt	ok. 1330?	1
Aschersleben (1888), Anhalt	ok. 1360	1

Według poglądu cytowanego już H.-D. Dannenberga, w okresie askańskim jeden typ denara bity był w tym samym czasie w wielu mennicach na terenie Marchii. Emisja jednego typu trwała przez jeden rok, w takim bowiem cyklu odbywała się renowacja⁸.

Półgrosz koronny Władysława Jagiełły (1386–1434) ze znaleźiska lutolskiego, typ XI według klasyfikacji S. Kubiak, datowany jest przez autorkę na lata 1431–1434⁹. Ten rodzaj monet Jagiełły na ówczesnych zachodnich kresach Polski znajdujący jest rzadko. Z zachodniej Wielkopolski półgrosze znane są jedynie ze skarbu z Goraja w pow. międzyrzeckim i ze znaleźiska półgrosze znane są jedynie ze skarbu z Goraja w pow. międzychodzkiem¹⁰. Dalej na zachód i północny zachód nie penetrowały. Natomiast w znaleźiskach z terenów dawnej Nowej Marchii, Ziemi Torzymskiej i Pomorza Zachodniego nierzadko pojawiają się — choć w niewielkich liczbach — denary tegoż władcy oraz Władysława Warneńczyka (1434–1444)¹¹. Przenikanie najdrobniejszego nominału monet jagiellońskich należy wiązać z rozpowszechnieniem w obrocie na obszarach marchijskich na wschód od Odry i na Pomorzu Zachodnim, szczególnie pod koniec XIV i w XV w., denarów, tzw. *Vinken- augen*. Były to beznapisowe monety o masie zbliżonej do denarów jagiellońskich, niekiedy też — zwłaszcza niektóre brandenburskie — wyglądem ludząco przypominające polskie¹².

W tym samym kierunku przedostawały się wcześniejsze emisje, mianowicie denary Władysława Łokietka (1320–1333) i Kazimierza Wielkiego (1333–1370)¹³. Także i te monety były przyjmowane najprawdopodobniej w związku z ich podobieństwem do *Vinken- augen*¹⁴.

Zespół monet z terenu gospodarstwa nr 13 w Lutolu Suchym z pewnością nie odzwierciedla w sposób obiektywny zasobów gotówkowych jego dawnych mieszkańców. Na powstanie tego zespołu złożył się bowiem cały szereg czynników przypadkowych. Nawet i współcześnie, kiedy obecny mieszkaniec posesji podejmował monety, mieliśmy również do czynienia w znacznym stopniu z przypadkowością; brak wszakże pewności,

⁸ H.-D. Dannenberg, *o.c.*, s. 11 n., 49 n., 62 nn.

⁹ S. Kubiak, *Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1434)*, Wrocław 1970, s. 65.

¹⁰ S. Kubiak (przy współudziale B. Paszkiewicz), *Znaleźiska monet z lat 1146–1500 z terenu Polski. Inwentarz*, Poznań 1998, nr 319, 491.

¹¹ Znaleźiska nowomarchijskie i lubuskie (Ziemia Torzymaska): Choszczno, Górzycza (pojedyncze), Kostrzyn, Myślubórz, Strzelce Kraj.; pomorskie: Cecenowo, Czarnowo, Nosibądy. Por. Kubiak, *Znaleźiska*, nr 237, 253, 265, 329 I, 419, 536, 546, 728.

¹² E. Bahrfeldt, *Vinken- augen. Eine numismatische Studie*, [w:] tegoż, *Mittelaltermünzen. Ausgewählte Schriften 1881–1928* (Auswahl und Einleitung von B. Kluge), Leipzig 1978, s. 261–273; H.-D. Dannenberg, *o.c.*, s. 43 nn.

¹³ Kubiak, *Znaleźiska*, nr 253 (Choszczno), 263 (Cieszyno), 265 (Czarnowo), 345 (Gryfino), 479 (Łagiewniki), 639 (Pyrzyce), 640 (Pyrzyce – okolica).

¹⁴ Zob. B. Paszkiewicz, *Mennictwo Władysława Łokietka*, WN XXX, 1986, s. 95.

że wszystkie zagubione (i wyrzucone?) egzemplarze zostały po latach odnalezione. Niemniej w zespole tym jest jakaś część pieniądza będącego faktycznie w lokalnym obiegu i w posiadaniu dawnych mieszkańców i właścicieli posesji.

Wykaz skrótów

- Bft — E. Bahrfeldt, *Das Münzwesen der Mark Brandenburg von den ältesten Zeiten bis zum Anfange der Regierung der Hohenzollern*, t. I, Berlin 1889 (reed. Leipzig 1975)
- Cz. — E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises*, t. I, St. Petersburg 1871 (reed. Graz 1957)
- Da. — H.-D. Dannenberg, *Die brandenburgischen Denare des 13. und 14. Jahrhunderts*, Berlin 1997
- Kamiński, Kurpiewski 1982 — Cz. Kamiński, J. Kurpiewski, *Katalog monet polskich 1649–1696 (Jan Kazimierz — Michał Korybut Wiśniowiecki — Jan III Sobieski)*, Warszawa 1982
- Kamiński, Kurpiewski 1990 — Cz. Kamiński, J. Kurpiewski, *Katalog monet polskich 1587–1632 (Zygmunt III Waza)*, Warszawa 1990
- Kamiński, Żukowski 1980 — Cz. Kamiński, J. Żukowski, *Katalog monet polskich 1697–1763 (epoka saska)*, Warszawa 1980
- Kubiak — S. Kubiak, *Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1444)*, Wrocław 1970

TADEUSZ SZCZUREK

LUTOL SUCHY 13, COMMUNE OF TRZCIEL, DISTRICT OF MIĘDZYRZECZ — STRAY COIN FINDS WITHIN A SINGLE PLOT

(Summary)

Discoveries were made in the years 1994–1997 by Andrzej Bieniaszewski, resident of the plot mentioned in the title. All the finds are of stray character, i.e. they are deprived of any archaeological context. Forty one coins and one medal (from 1888) have been found and secured; all the specimens have been purchased by the Museum in Gorzów Wielkopolski. According to their origin the coins break down into Polish (14 specimens) and German (28 specimens). A Brandenburg denarius from approx. 1290 (Bft 573) is the oldest coin, next come a Polish half-Groschen of Władysław Jagiełło (1386–1434) struck in the years 1431–1434 in Cracow (Kubiak type XI, av. 5, rv. 12), Polish poltura (1.5 Groschen) of Sigismund III Vasa (1587–1632) from 1634, Polish copper shilling (*boratynka*) of Jan Casimir (1648–1668) of 1660, Polish shilling of Augustus III (1733–1763) of 1754; the remaining coins date from the 19th and 20th centuries. Save for the oldest specimens, the other ones belong to small and smallest nominals.

The said structure of the find in respect of nominals was influenced firstly by the fact that it was much easier to lose small coins of a relatively small value, secondly by the degree of monetarization of the local market in particular epochs, and thirdly by the wealth of the residents of the plot, and the shorter „life-span” of certain emissions. On the other hand, however, the structure of the find in respect of the origin of the coins undoubtedly must have been affected by the frontier location of that Polish village. Starting from 1319, till the time it was regained by Władysław the Short, the area of Lutol Suchy belonged to the Brandenburg Margraviate. It belonged to Poland up to 1793, then — to Prussia and Germany till 1945.

The complex of the coins discussed herein surely does not objectively reflect the monetary resources of former residents of household 13. However, the complex includes a certain share of the money that remained in local circulation and belonged to the ancient residents and owners of the plot.